

بازنمایی معلولیت در رسانه‌های همگانی

ماهنامه مدیریت ارتباطات، شماره ۲۶ (تیر ۱۳۹۱) را به موضوع «بازنمایی معلولیت در رسانه‌ها» اختصاص داده است. این ویژه نامه برای نخستین بار به موضوع تخصصی مزبور می‌پردازد و چون با تأخیر و جدیداً به دست ما رسید، مجبوریم با چند ماه تأخیر اطلاع رسانی نماییم. محتوای این ویژه نامه بسیار عالمانه تنظیم و تدبیر شده است.

عناوین مندرجات آن عبارت است از:

- این تصویرسازی واقعیت ندارد! دکتر محمد کمالی، دانشیار دانشگاه علوم پزشکی تهران
- انتشار دو کتاب در حوزه معلولیت، تجربه‌های یک ناشنوا و شکفتن در کویر
- نگاهی به بازنمایی معلولیت در رسانه‌های جمعی آمریکا؛ نگین حسینی

- ادبیات مناسب، کلید بازنمایی صحیح معلولیت؛ ترجمه: دکتر آریا همدانچی

- گذری بر دو دهه فعالیت صفحه «با معلولین» روزنامه اطلاعات؛ محمد رضا دشتی

- حرکتی نو از روزنامه اطلاعات تا انتشار «حرکت»؛ رضا عبداللهی، بنیانگذار صفحه ویژه معلولیت در مطبوعات ایران

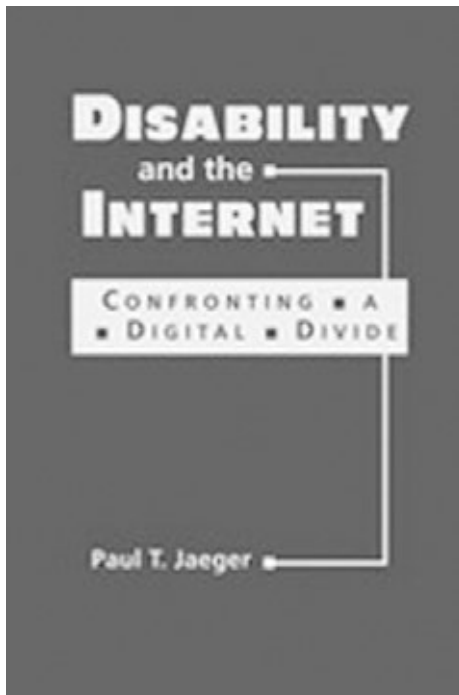
- بازتعریف کلیشه‌های ۷۵ ساله در «آینه، آینه»؛ نوشته ستیو ناپر، والستریٹ ژورنال، ترجمه زهرا بیک

- گفت‌وگوی اختصاصی با پروفسور فیلیپ فرگوسن، استاد کالج مطالعات آموزشی دانشگاه چپمن (تهیه و ترجمه: نگین حسینی)

- گفت‌وگوی اختصاصی با دکتر بت ای. هلر، پروفسور ژورنالیسم رسانه‌های جدید (تهیه و ترجمه: نگین حسینی)

البته مبحث نمایش و پرداختن به معلولیت در رسانه‌ها در چهاردهه اخیر مورد توجه استادان و فرهیختگان علوم ارتباطات و جامعه شناسان بوده است. گاه نشست‌هایی داشته یا همایشی برپا کرده‌اند. برای نمونه در آذرماه سال ۱۳۸۷ سمینار یک روزه به نام «رسانه برای همه» توسط استادان علوم ارتباطات اجتماعی در دانشگاه تهران با حضور بسیاری از فرهیختگان برگزار شد. در کنداکتور آن، سرفصل «بازنمایی چهره معلولیت در رسانه سینما» گنجانده شده بود.

این بخش با حضور پوران درخشنده، مجید مجیدی در تالار ابن خلدون دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران برگزار شد. مقاله محمد حسن اسدی طاری که به مقایسه ده فیلم ایرانی با ده فیلم خارجی می‌پرداخت، توجه

حضار را بیش از دیگران جلب کرد. این بیست فیلم از رسانه‌ها پخش شده بود. مباحث این جلسه را خبرگزاری دانشجویان ایران (ایسنا) منتشر نمود.

***

جایگاه و نقش اینترنت در جامعه و فرهنگ معلولین

پایان‌نامه‌های دانشگاهی، مقالات علمی و کتاب‌های تحلیلی درباره مسائلی معلولین و اینترنت در ایران و کشورهای جهان اسلام بسیار اندک است. با اینکه این موضوع حادث و مبتلا به و فراگیر و بسیار مؤثر است. برای اینکه دانشجویان، پایان‌نامه‌های خود را به این مبحث سوق دهند و نخبگان مسلمان از هر فرصت برای پرداختن به این موضوع استفاده نمایند، تصمیم گرفتیم منابع موجود در دیگر فرهنگ‌ها را رو کنیم و با معرفی آنها بستری برای تجزیه و تحلیل جایگاه اینترنت را در جامعه معلولین مسلمان پی‌ریزی گردد.

از بین آثاری که در سال‌های اخیر در غرب در این حوزه منتشر شد. کتاب زیر از همه جالب‌تر است:

Disability and the Internet: Confronting Divide, Paul T. Jaeger, Lynne Rienner Publishers, ۲۲۵, ۲۰۱۲ pages

عنوان کتاب: معلولیت و اینترنت: رویارویی با فضای مجازی؛ نویسنده: پاول جاگر؛ ناشر: لین ریننر؛ سال نشر: ۲۰۱۲م.

آقای پاول جاگر، مدیر مؤسسه اطلاعات توسعه تحقیقات برای مدیریت و سیاست در دانشگاه فلوریدا است. تحقیقاتش، اکثراً در موضوعاتی مثل حقوق و دسترسی معلولین، دستیابی به اطلاعات، آموزش، دولت الکترونیک،

۵۰۸ قانون توانبخشی^۱، قانون مخابرات^۲، قانون دولت الکترونیک (مصوب ۲۰۰۲) را بررسی کرده است.

این کتاب برای گروه‌های متعدد از جمله محققین، معلمان و دانشجویان رشته‌های مختلف نوشته شده است. از این رو اهداف و ایده‌های بیان شده در این کتاب و نیز اصطلاحات به کار رفته در آن، برای همه گروه‌ها قابل فهم است.

نویسنده در فصل نخست، به بیان مفاهیم کلیدی در پژوهش‌های حوزه معلولین پرداخته است. به عنوان مثال، مدل‌های اجتماعی و پزشکی معلولیتها، و مباحث معلولیت در زمینه اجتماعی، مباحث این فصل، برای مخاطبینی که با پژوهش‌های معلولیتی آشنایی ندارند، کمک ویژه‌ای در فهم مطالب است. نیز تبیین می‌کند چگونه و چرا دسترسی^۳ یکی از مباحث پیچیده است به گونه‌ای که تغییرات اجتماعی ضرورت مداخله حتی در سطوح فردی را گوشزد می‌کند.

فصل دوم، بررسی تاریخی توسعه تکنولوژی و دسترسی است. در حالیکه نویسنده تشخیص داده که تکنولوژی به صورت صحیح باید در دسترس باشد، اما او هیچ دلیل و مفهوم مشخصی برای آن ذکر نکرده است. او اشاره نکرده که چطور برای افراد با چندین نوع اختلال «دسترس» می‌تواند تحقق یابد. این مهم است که بدانیم وب‌سایتها و برنامه‌هایی که برای تحقق دسترسی تهیه می‌شوند، اغلب برای نوع خاصی از توانایی‌ها و قابلیت‌ها طراحی می‌شوند به عنوان مثال یک جایگزین مبتنی برای محتوای صوتی برای افراد ناشنوا تهیه می‌شود که قادرند متن بصری را ببینند و بخوانند. واقعیت این است که افراد معلول معمولاً دچار چند نوع اختلال هستند و این «دسترس» را پیچیده‌تر می‌کند. البته نویسنده بحث‌های خوبی درباره اینکه چگونه تکنولوژی‌هایی برای دسترسی به اینترنت افراد معلول خلق کنیم عرضه کرده است. نیمه دوم این فصل مروری بر مواد قانونی این حوزه است.

در فصل سوم، تأثیر عدم دسترسی به اینترنت برای افراد معلول در جهان امروز که ارتباطات اینترنتی جایگاه ویژه‌ای در روابط تجاری، اجتماعی، فرهنگی، آموزشی، علمی، سیاسی و ... دارد، تبیین شده است. نویسنده اهمیت دولت الکترونیکی را تأکید کرده و گزارش دقیقی از انواع خدمات آنلاین قابل دسترسی ارائه کرده است. در ادامه این فصل، بحث مفصلی در این باره که چگونه دولت

سیاست و قوانین اطلاعاتی است. از دیگر آثار او در حوزه معلولین، کتابهای «راهنمای موفقیت دانش آموزان دبیرستانی»^۱ (گرین وود، ۲۰۰۵) و «مسائل حقوق و آموزشی معلولین در تعلیم و تربیت»^۲ (برگین و گاروی، ۲۰۰۰) و «درک معلولیت: دسترسی، تنوع و حقوق مدنی»^۳ (گرین وود، ۲۰۰۵) است که او به عنوان نویسنده همکار در آنها همکاری داشته است.

او تحقیق و پژوهش درباره «معلولین و اینترنت» را از اواخر دهه ۹۰ با انتشار مقالاتی در نشریات آغاز کرد. نیز دیگر پژوهشگران از همین زمان شروع به بررسی این موضوع نمودند. البته پژوهش‌های نخستین تأکید می‌کردند که اینترنت در حذف موانع ناتوانی مؤثر است. اما مزایای استفاده از اینترنت برای همه افراد معلولی که تجربه استفاده از اینترنت داشته‌اند به جهت عدم طراحی مناسب در دسترسی به وب‌سایتها با مزایای استفاده از کامپیوتر و نرم‌افزارها یکسان نبوده است.

آقای پاول جاگر در کتاب معلولیت و اینترنت، به این پرداخته که امکان دسترسی معلولین به اینترنت و استفاده از آن در فعالیتها و فرصتهای اجتماعی، اقتصادی، آموزشی و سیاسی باید برای همه آنها همانند دیگر افراد جامعه یکسان باشد.

این کتاب نخست، به این نکته مهم اشاره کرده است: بسیاری از توسعه دهندگان اینترنت و نیز بسیاری از وب‌سایتها در زمان خلق وب سایت توجهی به نحوه دسترسی معلولین به اینترنت نداشتند. اما تحولات و پیشرفتهای بعدی استفاده از اینترنت و حذف محدودیتها را برای معلولین و دسترسی آسانتر آنان به اینترنت را امکان‌پذیر ساخت.

کتاب «معلولیت و اینترنت» در ادامه پژوهش‌های قبلی در این حوزه و تلاش برای معرفی پیشرفتهای در این حوزه است. نویسنده به ویژه گزارشی از خدمات از دو پروژه مهم بین‌المللی در این باره عرضه کرده است:

۱. ابتکار قابلیت دسترسی به وب (WAI)^۴. راهنمای دسترسی به محتوای وب (WCAG)^۵

نویسنده همچنین برخی قوانین این حوزه مثل تبصره

۱. A Guide to High School Success for Students with Disabilities

۲. Disability Matters: Legal and Pedagogical Issues of Disability in Education

۳. Understanding Disability: Inclusion, Access, Diversity, and Civil Rights

۴. Web Accessibility Initiative's

۵. Web Content Accessibility Guidelines

۱. Rehabilitation Act

۲. Telecommunications Act

۳. access

سینمایی ایرانی و خارجی.

مهدی منتظر قائم عضو هیأت علمی گروه ارتباطات دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران، از اهمیت تغییر نگرش خانواده معلولان به عنوان بخشی از نگرش جامعه به معلولین آغاز می‌کند. والدین بیشترین سختی اداره و حضانت معلول را از ابتدای تولد بر عهده دارد. اما رسانه‌های مختلف به والدین معلولین اهتمام و توجه نداشته‌اند.

رسانه‌ها تا وقتی خود را اصلاح نکرده و تلقی درستی از وضع معلولین نداشته باشند نمی‌توانند به بازنمایی این قشر بپردازند. مهم‌تر اینکه در نشریات در صداوسیما حضور معلولان ملموس و مشهود نیست. به عبارتی اصلاً در برخی رسانه‌ها هیچ مشارکت و حضوری ندارند. بنابراین نمی‌توانند بازنمایی هم داشته باشند.

درباره تأثیر برنامه‌ها و فیلم‌ها و محتویات رسانه‌ها روی خانواده و خود معلولین کار تحقیقاتی به روش علمی نشده است. از اینرو تلقی و درک صحیحی از دو طرف وجود ندارد. از سوی دیگر مشاغل و پست‌های اجتماعی به معلولین سپرده نشده است مثلاً معلول مدیر یا معلول در لباس وزارت نداشته‌ایم و نمی‌دانیم اولاً چرا به معلولین سپرده نشده، دوم اینکه اگر تحقق پیدا کند چه پیامدهایی خواهد داشت. در پایان تولید محتوا درباره معلولین را دارای دو آفت و نقص می‌داند:

۱. تولیدهای جاری و موجود از موضع اومانیزم یا روشنفکرمایی یا ترحم‌گرایی، بر کمک به معلولین و ترحم نسبت به آنان و دلسوزی درباره مشکلات آنان تأکید دارد.

۲. در تلویزیون، سینما و حتی مطبوعات معمولاً بازنمایی معلولیت از سر کنجکاوی است. از موضع حل مشکل به روش علمی رفتارهای معلولین بازنمایی نمی‌شود. بلکه فقط در پی ایجاد جذابیت و ماجراجویی و کنجکاوی هستیم.

مجید محمدی کارگردان سینما، تجربیات شخصی خودش را در زمینه بازنمای معلولیت در رسانه‌ها را توضیح می‌دهد. ایشان انتقادات زیادی از نحوه انعکاس مسائل معلولیتی در صدا و سیما و دیگر رسانه‌ها دارد. زیرا رسانه‌ها به جای برخورد سازنده با معلولین آنها را تخریب می‌کنند.

پوران درخشنده کارگردان سینما معتقد است سینما در دو و سه دهه اخیر بیش از بیست فیلم درباره معلولین تولید و عرضه کرده است. از اینرو بیشترین تأثیر داشته

است. اما باید از سینما و تولید فیلم بیش از این، حمایت شود. کارگردان، هنرپیشه باید بیشتر تشویق شود. فرید براتی سده روان شناس اجتماعی معتقد است در صدا و سیما، اقدامات کارشناسانه نیست رسانه‌ها انگ و برچسب می‌زنند و شخصیت معلولین را زیر سؤال می‌برند و از این نظر نسبت به آنان بی‌احترامی می‌نمایند. مشکل سوم رسانه‌های ایران اینست که به تحریک عواطف مخاطبین می‌پردازد. به جای اینکه به بینندگان شناخت نسبت به واقعیت‌ها بدهد و آنها را آماده سازد تا در حوادث به کمک بشتابند.

محمد کمالی عضو هیأت علمی دانشکده علوم بهزیستی و توان‌بخشی، بحث را از اینکه تصویر درستی از معلولین در رسانه‌ها عرضه نشده آغاز می‌کند. خود معلولین هم از کارنامه صداوسیما رضایت ندارد.

ذهنیت ناپسندی در مدیریت رسانه‌ها هست و در کل جامعه هست که معلولین را جلو دوربین نیاورند و آفتابی نکنند، چهره و معلولیت او را نشان ندهند، چرا؟ چنین رویه‌ای همگانی و فراگیر شده، نمی‌دانیم؟ اما هر توجیهی برای خودشان داشته باشند، رفتاری ناپسند است.

محمد دهقان عضو هیأت علمی گروه ارتباطات دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران عمده‌تاً به روزنامه‌نگاری و بررسی روزنامه‌ها در انعکاس اخبار و تحلیل‌های ویژه معلولین می‌پردازد. ایشان بر این عقیده است که روزنامه‌نگاران در انعکاس مشکلات معلولین خیلی کم کار هستند.

آخرین مقاله با عنوان «مطالعه بازنمایی چهره معلولان در ۲۰ فیلم سینمایی ایرانی و خارجی» پژوهشی از سه تن از پژوهشگران به نام‌های اسدی طاری، سعید جباری و مصطفی قرانلو قاجار در کانون پژوهش‌های علوم ارتباطات اجتماعی ایران اجرا و عرضه شده است.

تحقیقات و کتابهای اینگونه‌ای که به بازنمایی معلولین در رسانه بپردازد بسیار کم است. این مجموعه از این جهت سودمند است اما تحلیل‌های عرضه شده مکفی و جامع نیست.